

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

EEN NIEUWE UITGAVE

Als er in onze samenleving iets nodig is om een goede onderlinge verstandhouding te bevorderen, dan is het wel het leren kennen van de levensovertuiging van de andersdenkenden en deze ook trachten te begrijpen.

Men spreekt vaak al over een goede verstandhouding als men de ander geen moeilijkheden in de weg legt. Het leren begrijpen van de ander vereist echter meer. Het maakt een gesprek nodig en wil dit gesprek tot een goed resultaat leiden dan is bestudering van de grondslagen van de levensovertuiging van de ander noodzakelijk.

Dit geldt zowel voor de humanist, als voor de protestant en katholiek. De wanhopige discussies, die men vaak hoort tussen andersdenkenden tonen deze noodzaak duidelijk aan. Als men beweert dat de één het veel gemakkelijker heeft dan de ander omdat hij een andere levensovertuiging heeft, is dit veelal even ongegrond als de bewering dat het geloof van de een minder goed gefundeerd is als dat van de ander.

De voorbeelden voor hetgeen hierboven staat zijn rijkelijk voorhanden en wie de laatste maanden de kranten heeft gelezen, heeft met volle teugen kunnen genieten, zo men van al dit schoons genieten kan. Wij

laten ons echter niet verleiden (hoe verleidelijk ook) om voorbeelden te noemen. Dan zegt men al gauw: Zie je wel, waarom neemt hij nu juist dat geval? Wij willen deze kans nu net niet bieden, omdat wij de aandacht willen vestigen op een uitgave, die beoogt begrip te wekken voor elkaars standpunt. Wij doelen hier op de publicatie no. 28 van het Nederlands Gesprek Centrum, getiteld „Veranderend levensbesef”¹⁾. Hierin zijn het humanistische levensbesef, het katholieke levensbesef en het levensbesef tegen protestantse achtergrond in één hoofdstuk aan een beschouwing onderworpen. Daarin komen de verschillen goed tot uiting en dit kan slechts leiden tot het hierboven genoemde doel.

Trouwens het Nederlands Gesprek Centrum is door zijn voortdurend pogen om het gesprek tussen de in Nederland voorkomende levensovertuigingen te bevorderen, een instituut geworden, dat alle waardering verdient. Wij bevelen onze lezers dan ook het lezen van deze nieuwe uitgave warm aan.

¹⁾ Deze brochure is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond te Utrecht. Bij voorkeur door overschrijving per giro no. 30.49.60 van f 1,50. Op girostrookje: N.G.C. no. 28.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)

STUWENDE KRACHT

Vol verbazing kijken wij naar de wereld om ons heen, hoe prachtig zich alles ontplooit; vol verbazing merken wij aan onszelf, hoe wij ons ontwikkelen en telkens, of wij willen of niet, de volgende fase in ons leven bereiken. Maar ook vol ontzetting zien wij om ons heen naar de vernietiging, welke natuur en mensen veroorzaken, of naar de verspilling, die in de natuur noodzakelijk is, om het voortbestaan der soorten mogelijk te maken, en naar de wreedheid, waarmede dit gepaard gaat, een verspilling en een wreedheid, die kennelijk behoren bij het wezen van de natuur. Vol ontzetting kijken wij ook naar de mislukkingen en misvormingen, hoe een kind geboren wordt met gebreken aan lichaam of aan geest, hoe een moeder in het kraambed sterft, hoe een onmisbare medewerker plotseling door een ziekte of een ongeval wordt weggerukt. Kijken we naar de positieve kanten in dit gebeuren, dan menen we een prachtige ordening te ontdekken, een KOSMOS, waarin zich alles naar vaste wetten ontwikkelt en ontplooit. Kijken we naar de negatieve zijden, dan kunnen we ons niet onttrekken aan de indruk van een zinloze willekeur, een wanorde, een CHAOS, die alles opslokken wil.

We raken in verwarring: Is nu de totaliteit een Chaos, of is het een Kosmos? Het Oude Testament, dat zeer sterk een stempel heeft gezet op het Westerse denken, wil ons leren, dat God eens alles schiep; en niet alleen dat hij alles schiep, maar ook dat de schepping direct goed was in al haar onderdelen; pas door de zondeval van de mens zou het kwade zijn ontstaan.

Ik wil hier niet in discussie treden met theologen van welke richting dan ook. Wij stellen alleen vast, dat zoveel mensen uit de kerk zijn weggelopen en nog weglopen; het wil mij voorkomen, omdat de kerk onder meer geen bevredigend antwoord kan geven op een aantal klemmende vragen. Hiertoe behoort ook het probleem of de schepping in haar totaliteit eens en voor altijd goed is. Laten we proberen een humanistisch antwoord op dit probleem te geven, dat wil zeggen een antwoord, dat niet gericht is op een van te voren vastgelegde uitspraak van bijbel of wat dan ook, maar een antwoord, dat zich uit het probleem zelve ontwikkelt. Uitgangspunt bij deze beschouwingen kan dan alleen zijn, het voorkomen van zowel een positieve zijde als een negatieve zijde van de totaliteit. Zowel de positieve als de negatieve zijde laten zich zien en werken, of met andere woorden er zijn niet alleen de krachten, die stuwende naar een Kosmos, maar ook krachten, die trekken naar een Chaos. De werkingen van Kosmos en Chaos vertonen zich beide en zij horen op een of andere wijze bij elkaar, al kunnen we dat vaak moeilijk begrijpen. We zijn zelfs zozeer beïnvloed door de Christelijke voorstelling van het alleen goedzijn van de schepping, dat we ons het bestaan van de negatieve krach-

ten nauwelijks kunnen voorstellen. „Hoe bestaat het in deze hoogbeschaafde wereld”, roepen we dan uit.

Denken we nu eens aan wreedheid: Bijvoorbeeld de wreedheid waarmede een bepaalde rups ten onder gaat, nadat een bepaalde wesp zijn eitje in het levende lichaam van die rups heeft gelegd. Pas na zeer lange overpeinzingen komen we tot het inzicht, dat deze merkwaardige methode zowel de soort als de bestrijders der soort in stand doet blijven. Het lijkt, alsof de tegendelen bij elkaar behoren, alsof er een eenheid in de totaliteit is, een eenheid, welke de tegendelen verbindt.

Maar eerlijk gezegd zijn we helemaal niet in staat die eenheid te begrijpen. Ze gaat ons menselijke beperkte begripsvermogen echt te boven. We kunnen het hoogstens een beetje aanvoelen. We zouden kunnen zeggen: „We zien er hoogstens een glimp van”. We kennen talloze tegenstellingen, die ook op zulk een onbegrijpelijke wijze bij elkaar behoren: warm en koud, kort en lang, mooi en lelijk, vreugde en verdriet. Ook de begrippen Chaos en Kosmos zijn zulke tegenstellingen, die toch op een of andere manier bij elkaar behoren. De Kosmos lijkt wel het totaal te zijn van alles, wat we positief noemen, de Chaos het totaal van alles wat we negatief noemen.

We voelen aan, dat zij bij elkaar behoren, maar hoe kunnen we met geen mogelijkheid zeggen. We krijgen er hoogstens een glimp van. We kwamen bijvoorbeeld in het geval van onze wesp en rups tot het inzicht, dat de eenheid in dit gebeuren leidt tot het in stand houden van zowel de soort als de bestrijders van de soort. Maar dit inzicht geeft ons nog geen enkele toegang tot de oplossing van de vraag, waarom dit nu juist op zulke een wrede manier moet gebeuren. Laten we eerlijk erkennen, dat we op deze laatste vraag helemaal geen antwoord weten. We zien dat het gebeurt, dat het onontkoombaar gebeurt, maar welke stuwende kracht daarachter steekt, blijft ons verborgen.

Nu willen we eens kijken naar de menselijke sfeer; ook daar zien we de werking zowel van de Chaos, als van de Kosmos, zowel van het positieve opbouwende, als van het negatieve afbrekende. Voorbeelden hoef ik nauwelijks te geven; we zien leed en mislukkingen en we worden er emotioneel door gegrepen. Reeds als we NIET emotioneel zijn gegrepen, is het voor ons al moeilijk genoeg iets aan te voelen van de eenheid

personalia

Dr. J. Cohen. Geboren in 1912. Opleiding: studie Oude Talen en Oude Geschiedenis aan de universiteit te Groningen. Gepromoveerd in 1941 op *Judaica et Aegyptiaca*. De *Maccabaeorum libro III quaestiones historicae*.

HIER IS DE STILLE JONGEN

Let op hier is de stille jongen
die geen woorden heeft om te vertellen
wat er gaande is in zijn brein
Tot op 't kale been van zijn schedel
hebben de scholen hem afgestript
de zang de muziek en de droom
die met de mensen van gisteren gingen.

In hun plaats heeft hij slogans en hits
harde kleine haat lichte kleine vlaggen
en een hondepenning dat men weet wie hij was
wanneer Morgen ontploft in zijn gezicht.

Waarom zouden ze hem woorden geven
een glimlach een droom een kompas
en de laatste glans van de sterren
of alleen maar een reden tot sterven?

Herman van den Bergh
(geb. 1897)

der tegendelen. Wanneer we echter wel emotioneel er bij betrokken zijn, wordt onze blik meestal totaal verduisterd en we zien nog alleen die ene kant namelijk als het om schone dingen gaat, zien we alleen de werking van de Kosmos en vergeten we maar graag, dat er ook nog een chaotische negatieve zijde is, maar het tegendeel is in nog veel sterkere mate het geval, als we overweldigd worden door de indruk die de werking van het negatieve op ons maakt. Bij de rups en de wesp konden we ons emotioneel medeleven met de lijdende rups nog wel even de baas blijven. We bleven in staat tot een inzicht te komen omtrent de eenheid, welke achter het gehele gebeuren staat. Maar bij het menselijk lijden zijn we daarvoor meestal te zeer emotioneel betrokken. Ik denk hier niet aan dat lijden dat zinvol is, omdat het de overgang naar een betere situatie moet zijn; dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de pijnlijke behandeling van een misvormd lichaamsdeel, dat tot betere werking moet worden gebracht; dat kan ook het geval zijn bij een geestelijk lijden dat nodig kan zijn om bepaalde moeilijkheden te overwinnen. Dat is allemaal zinvol lijden. Maar er is ook een zinloos lijden, zoals het lijden van een kind, dat geboren werd met niet goed werkende organen, en dat langzaam maar zeker ten onder gaat. Dan zien we alleen de werking van de Chaos, die vernietigt.

De werking van de Chaos is een realiteit in ons leven, die daaruit niet is weg te denken, evenals de werking van de Kosmos, die we veel liever zien. We staan midden in de eeuwigdurende ontwikkeling van Chaos naar Kosmos; zo beschouwd is de schepping niet een gebeuren, dat eens heeft plaats gehad en dat eens voor altijd heeft plaats gehad en dat eens voor altijd GOED was en is. De schepping is dan veeleer een gebeuren, dat altijd aan de gang is en altijd aan de gang blijft, zowel de stuwende van de Kosmos als de trekkende kracht van de Chaos zijn daarin realiteiten, ook in ons persoonlijke leven. Wij mensen kunnen dus een vermoeden, een glimp krijgen van het eeuwig voortduren

van de schepping en van de moeilijkheden en mislukkingen waarmee dit gepaard gaat. Maar ook kunnen wij tot medewerkers in dit scheppingsgebeuren worden. Daarvoor is het noodzakelijk, dat wij ons ervan bewust worden, wat er aan Chaos en Kosmos in ons eigen diepste binnenste aanwezig is. Ik denk hierbij wat de werking van de Chaos in onszelf betreft niet alleen aan onze driftbuien, maar niet minder aan onze vaak al te grote beminnelijkheid, die we soms alleen maar daarom betonen, omdat we ons willen onttrekken aan de zware taak van het weigeren, dat ordening = kosmos zou moeten scheppen!

Pas door het zorgvuldig toepassen van het „Ken uzelve” leren we de Chaos en de Kosmos in ons zelve kennen en pas na het verwerven van dat inzicht kunnen we medewerkers worden in het eeuwige scheppingsgebeuren waarin de ontwikkeling van Chaos naar Kosmos plaatsvindt.

Immers wij mensen behoeven niet WILLOOS te zijn overgeleverd aan de stuwende werkingen van Chaos en Kosmos. Wij mensen kunnen, als we onze mogelijkheden tot bewustwording aangrijpen tot medewerkers worden. We kunnen immers een keuze doen bij het verlenen van medewerking aan datgene, wat naar onze diepste overtuiging, een positief of een negatief resultaat zal opleveren. Bewustzijn omtrent dit KUNNEN kiezen, geeft ons echter meteen de plicht van te MOETEN kiezen; het is de hoogste plicht, die aan een mens wordt gesteld en de mens wordt verantwoordelijk gesteld voor de wijze, waarop hij deze plicht vervult. En we weten het en we ervaren het: zinvol wordt ons leven alleen dan, wanneer het positief is, d.w.z. dat we actief gaan deelnemen aan het eeuwigdurende scheppingsgebeuren. Ieder mens kan daarin zijn persoonlijke bijdrage leveren, ieder naar de gegevens, die hem ter beschikking staan en de plaats, waarop hij op een gegeven moment staat.

Niemand hoeft daarin volmaakt te zijn; van iedere mens weet men, dat hij beperkte mens is; plicht is slechts het medewerken in de hoogste mate van het persoonlijke kunnen, medewerkers aan die krachten, die stuwende tot een eeuwigdurende ontwikkeling van Chaos naar Kosmos; krachten, die hun stuwende invloed doen gelden zowel op de totaliteit als op ieder van ons persoonlijk.

J. COHEN

„De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirck Volckertszoon Coornhert”

door Dr. H. Bongers

Dit boek is een waardevol bezit voor hen, die belangstellen in de geschiedenis van de idee der verdraagzaamheid.

Prijs f 4,25; ingenaaid, 180 pagina's.

OPVOEDING IN HET BUITENKERKELIJKE GEZIN

Op een avond stopte een moeder haar dochtertje voor het slapen gaan in. „Mamma”, vroeg het kleine meisje, „zijn er dingen die jij niet weet?” „Natuurlijk”, zei haar moeder. „Nou, geef dan eens een voorbeeld?”

De moeder schoof het gordijn open en vroeg: „Zie je de sterren? Hoe ver zullen ze weg zijn? Eén zo'n klein lichtpuntje is op zich een heel zonnestelsel. Daarachter zijn weer andere, — voor ons onzichtbare — zonnestelsels en nog meer en nog meer — Wat ik niet weet, wat ik ook niet begrijpen kan, is, dat er géén einde is, geen grens. Het is eindeloos”.

„Je geeft wel een moeilijk voorbeeld”, zei het kleine meisje, „zo groot en zo ver. Is er ook iets dat je niet weet en dat kleiner is?” „O ja”, zei haar moeder, „ik weet bijvoorbeeld niet wat jij allemaal kunt; ik weet niet welke mogelijkheden jij, zoals ieder mens, in je meedraagt. Daar is eigenlijk evenmin een einde aan”.

Dit kort-weergegeven onderstop-gesprekje lijkt nogal filosofisch. Maar alle vaders en moeders weten uit ervaring dat kinderen van tijd tot tijd met zulke naar-het-wijsgerig-zwemende vragen komen. De ouders hebben niet immer tijd of zin, op een dergelijke vraag in te gaan; soms lachen ze er om, soms sturen ze de kleine vraagstellers met een kluitje in het riet. En dat geeft natuurlijk niets — tenminste als het niet altijd gebeurt. Ouders die nooit serieus willen ingaan op een kinderprobleem, die altijd een ernstige vraag ongeduldig opzij schuiven, of wegspotten, maken hun opvoeding tot half werk.

Opvoeding is, naar ik meen, *leren leven*. Wanneer we als vader of moeder onze kinderen opvoeden, doen we dat allereerst door zorg te besteden aan materiële zaken, kleding, voeding, lichamelijke konditie en meer zo. We leren hen leven met de materie. Dat is geenszins onbelangrijk, maar ik wil vandaag met u praten over de andere kant van de opvoeding, de zorg voor het geestelijke, onstoffelijke. Kortom de aandacht juist voor dat soort vragen, als waarvan het kleine meisje een heel eenvoudig voorbeeld gaf. Verkeren nu de buitenkerkelijke ouders in ons land, voor wat dit deel van de opvoeding betreft, in een andere situatie dan de gelovigen? Volgens de volkstelling van 1960 gaf ongeveer 20 % van de Nederlandse burgers aan, zich tot de buitenkerkelijken te rekenen. In een stad als Amsterdam vormt de groep van hen, die tot géén kerkelijke gezindte behoren, zelfs vrijwel 50 % van de bevolking. De opvoeding van kinderen, het leren leven juist met problemen die liggen in het geestelijke vlak, zal van alle ouders bijzonder veel vragen. Van de buitenkerkelijke groep vraagt dat een eigen benadering. We zien dit het duidelijkst, wanneer in het gezin zelf, of in de naaste omgeving van het kind, iets naars is voorgevallen. Hoe helpen we ons kind een houding te vinden, bijvoorbeeld tegenover grote angst, of eenzaamheid

of de dood? We zullen onze zoon, onze dochter moeten leren leven met zo'n probleem, en dat zonder God, zonder bijbel, zonder van tevoren vastgelegde, onwrikbare beginselen. Maar hoe moet onze aanpak zijn?

De buitenkerkelijke moeder kan tegen haar verdrietig kind niet zeggen: „God heeft dit sterfgeval gewild; jij moet daarin berusten”. Of: „De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heren zij geloofd”; immers zij gelooft niet in een God. Ze kan het kind evenmin spreken over een hemel, waar het heerlijk toeven zou zijn; dat begrip is voor haar nietszeggend. Ze kan en zal ook geen bijbeltekst voorlezen als troost; voor haar gezin vormen deze woorden niet meer dan soms mooie, zinvolle, maar soms ook zinloze spreuken.

De buitenkerkelijke vader en moeder willen, als alle ouders, hun kind gelukkig leren leven; zelfs met 's levens moeilijkheden. Misschien zullen ze zeggen: „Liefje, ik weet dat je bang bent. Maar bedenk dat alle mensen soms bang zijn en verdriet hebben. Jij ook. Wij kunnen en willen je niet vertellen over een vader in de hemel, die angst of verdriet zou wegnemen. Wij geloven niet, dat er een vader in de hemel bestaat. Wij geloven wel, dat jij kunt leren jezelf te helpen. We geloven vast, dat jij oneindig grote mogelijkheden in jezelf meedraagt. Jij kunt veel meer dan je soms denkt. Natuurlijk zullen wij proberen je te helpen. Maar uiteindelijk komt het op jôu aan. Je moet leren leven met en uit jezelf”. Waarschijnlijk zullen de vader en moeder bij zichzelf tegelijk bedenken dat het „leren leven met jezelf” een voortdurende strijd betekent, een worsteling om tot een zeker innerlijk evenwicht te geraken. Met daarbij de kans, van tijd tot tijd diep teleurgesteld te worden, ook in zichzelf.

Het is goed dat eenzaamheid en angst en verdriet meestal niet alle dagen voorkomen; alle gezinnen kennen rustige gelukkige perioden. Maar wanneer het buitenkerkelijke gezin getroffen wordt door het lot en wanneer de kinderen daar verdrietig over zijn, hoe zullen de vader en moeder dan de opvoeding hanteren? Ze weten dat geen mens zijn kinderen kan besparen, dat ze op een kwade dag de dood ontmoeten, dat een geliefd familielid of een vriend sterft. Ze weten dat hun zoon of dochter daar geschokt door zal zijn; en naarmate het kind gevoeliger is, zal de schok zwaarder aankomen. Hun kind zal er, als alle kinderen, een blijvend litteken van meedragen. Maar zij kunnen geen troost bieden door middel van een kerkdienst, of gebed, of kaarslicht. Voor hen zijn dat allemaal zaken, waarin ze niet geloven en waaruit ze dus geen troost kunnen putten of laten putten. Maar ze zullen ook nu weer een kind laten zien, dat het zelf over eigen positieve krachten beschikt, die grenzeloos groot zijn. Met hun eigen reserve aan menselijke warmte, — liefde —, zullen ze proberen de innerlijke kracht en weerstand van het kind te vergroten.

Opvoeding in het buitenkerkelijke gezin betekent géén ontkenning van levensmoeilijkheden. Angst, eenzaamheid en dood bestáán. Het kind zal dit moeten verwerken, zoals zijn ouders dat proberen te doen. Géén ontkenning dus; ook geen bedekking met liedjes, verzen, spreuken of vaste begrippen. In het boekje „Bezieling en overtuiging” dat in 1963 werd uitgegeven door Servire, heeft (J.M.) Hondius naar mijn gevoel bijzonder duidelijk gezegd, wat ik met dit alles bedoel. Hij schrijft: „In mijn jeugd gold beginselvastheid als hoogste deugd. Voor velen met mij behoort dit ideaal tot de verleden tijd. Het is nu alom *bewustwording* en *individuatie* geworden”.

Niet-gelovige ouders zullen hun kinderen leren leven met zichzelf, door hen te helpen bij het bewustwordingsproces. Geen vaste waarheden, waaraan geloofd móet worden; geen vaste woorden die gesproken en aangevaard dienen te worden en die vervolgens een tovereffect zullen hebben; geen overschatting van de eigen beginselen of gedragspatronen maar een voortdurend zoeken naar en zich bewust worden van de eigen innerlijke krachten.

Dit alles is niet eenvoudig onder woorden te brengen; het is nog minder eenvoudig uit te voeren, want de buitenkerkelijke gezinnen leven in een Nederland, dat voor de grote meerderheid nog volstrekt anders denkt. We kunnen ons kind proberen te leren leven met zichzelf, op een manier zoals wij denken dat juist is, maar hij zal bovendien moeten leren leven met de anderen. En dat is een even grote, zo niet een nog grotere kunst.

Immers de 80 % anderen, de wel-gelovigen hebben, — natuurlijk weer niet allemaal — soms de neiging zichzelf als gelovig mens hoger aan te slaan, dan degene, die niet tot een kerk behoort. Soms schromen zij niet deze mening openlijk te uiten. Werkelijke verdraagzaamheid wordt niet altijd vertoond. Soms zullen zij, de religieus-gebondenen, op grond van hun overtuiging, in staat zijn tot een onbaatzuchtige, liefdevolle houding. Maar soms ook zullen ze afschuwelijk kwetsend optreden.

Hoe leren wij, buitenkerkelijke ouders, nu onze kinderen dat te verdragen. Hoe zullen ze hier tegenover hun wapenrusting kunnen samenstellen? Allereerst door van onze kant wel verdraagzaam te zijn, door het kind als hoofdregel mee te geven en zelf proberen vóór te leren: denk eraan, we zijn allen mensen. Jij kent soms angst en eenzaamheid, maar zij ook. Zij menen daarvoor hun oplossing te hebben, dat is hun recht. Jij hebt jouw antwoord op de vragen die het leven je stelt. Maar, wat ze zelf ook zeggen, m'n kind, hun oplossing is niet beter dan de jouwe. Leer jij in jezelf krachtig te zijn, dan zal je altijd met anderen, wie dan ook, kun-

nen samenleven. Maar laat je nooit aanpraten, dat het niet-geloven-in-God schandelijk zou zijn, dat het bewust leven zonder bijbel, zonder kerk, zonder Christus, een zaak is waarvoor jij je zoudt moeten schamen. Want dat is natuurlijk niet waar. Alle mensen hebben het recht te geloven of niet te geloven, ook jij. De waarde van een mens ligt in hemzelf en niet in het feit of hij tot een kerkgenootschap behoort. Als jij met jezelf hebt leren leven, dan zal je zelfs die heel moeilijke situatie aankunnen, wanneer de anderen je benaderen met hun al dan niet verkapte medelijden. Kijk, rechtstreekse vijandigheid kan men tegemoettreden of misschien negeren, of erom lachen. De uitgesproken „stenen-voor-brood-groep” wekt eerder een glimlach op dan verontwaardiging. Maar vijandigheid, verpakt in vriendelijke neerbuigendheid, is kwalijker. „Wat heb jij een armelijk leven”, zegt iemand misschien tegen je, omdat je er rond voor uitkomt, zonder God te leven. Het is geen aardige opmerking, dat niet. Bedenkt bovendien dat zo'n gezegde meer onthult over het „rijke” geestelijke leven van de spreker, dan over het jouwe. Een ander schrijft: „Wat heb jij een troosteloos leven”. Weet dan, dat wat voor hem/haar een troost betekent, voor jou volstrekt nietszeggend kan zijn. Vele gelovigen maken de denkfout, hun oplossing als vanzelfsprekend panacee voor allen en alles te willen zien. En dat is net zo dom, als te geloven dat een aspirientie iedereen, altijd van een zware hoofdpijn af zal kunnen helpen.

Natuurlijk is álle werkelijke opvoeding in welk gezin dan ook altijd moeilijk. Voor ons buitenkerkelijken geldt dat naar twee kanten: naar binnen toe, allereerst, want het bewustwordingsproces is noch voor de ouders, noch voor het kind een eenvoudige zaak. En dan naar buiten toe; want als men er al in slaagt, van tijd tot tijd een zekere geestelijke harmonie in het eigen gezin tot stand te brengen, dan is het nog steeds niet eenvoudig voor het 1/5e deel van de Nederlandse bevolking, dat buitenkerkelijk is, tegelijk als volwaardig en niet neerbuigend of discriminerend behandeld te worden.

Juist op een herdenkingsmoment, als gisteravond 4 mei, en juist op een bevrijdingsdag als vandaag is het goed, ons te realiseren, dat de goede mogelijkheden, in de mensen zelf gelegen, eindeloos groot zijn. Wij zullen, als ouders, moeten proberen het positieve bewustwordingsproces in ons gezin op gang te helpen en aan de gang te houden, want dan zullen de eindeloze krachtbronnen in onze kinderen hen in staat stellen, waardevolle leden van de maatschappij en naar we hopen bewaarders van de vrijheid te zijn.

M. ROOD-DE BOER

lezingen voor de radio

- zo. 24 mei VARA 9.45 uur: R. de la Rie: „Het humanisme van Anna Blaman”.
zo. 31 mei VARA 9.45 uur: J. de Leeuw: „Humanistische gedachtewisseling”.
zo. 7 juni VARA 9.45 uur: P. D. van Roijen: „Religieus Atheïsme”.

CADEAU

Toen ik enige tijd geleden verjaarde, kreeg ik onder meer (want het was weer een heel goede verjaardag!) de boekwerken, genaamd Ik Jan Cremer en Mandarijnen op zwavelzuur door Willem Frederik Hermans. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat ik in de kring van familie en kennissen een zwavelzure reputatie geniet. Misschien is dat ook wel zo, maar dat was toch niet de oorzaak dat ik tegelijk deze boeken ontvang. Jan Cremer kon ik kiezen uit een stapeltje dat mij voorgehouden werd en de Mandarijnen zijn mij aangeboden als een tijdsverschijnsel.

De beide boeken schijnen te behoren tot het terrein van de literatuur. Hierover past eerst een enkele opmerking.

Ik beweeg mij al vele jaren op dit terrein, maar uitsluitend als consument. Wellicht heb ik in een ver verleden wel eens de eerzucht gehad een gedicht, een novelle of een roman te vervaardigen, maar daar is nooit iets van gekomen en er zal ook nooit iets van komen. Dat is natuurlijk in één opzicht jammer, want het moet prettig zijn als een bekend denker en vooral als kunstenaar te boek te staan. Anderzijds is het ook weer niet zó erg, omdat er al meer geschreven wordt dan een gewoon mens lezen kan en ook omdat ik daarmee gevrijwaard ben van openlijke kritieken in dag- en andere bladen. Het lijkt mij allerm minst aangenaam, als er zwart op wit voor iedereen te lezen staat, dat de heer H. H. een vervelende ezel is. Geen producent dus. Ook geen criticus. Alleen consument. Maar als zodanig heb ik wel een oordeel over de spijsen. Iemand die een waterbroodje koopt of een fluitketel of een paar schoenen, heeft daar ook een oordeel over. Wie een boek leest ontkomt er niet aan het vervelend, wel aardig of boeiend of indrukwekkend te vinden. Dat oordeel heeft in het geheel niet overeen te stemmen met de erkende kunstkritiek (die trouwens gewoonlijk allerm minst eensluidend is) evenmin als mijn oordeel over de margarine die ik nuttig, gelijk behoeft te zijn aan dat van de kenners die de advertenties opstellen.

Maar er is wel enig onderscheid tussen waterbrood, margarine en fluitketels en boekwerken. In boeken worden feiten en gebeurtenissen beschreven die ik aan eigen leven en werken toets. Bovendien — en dat is in dit verband belangrijk — word ik geconfronteerd met de man of de vrouw die het produkt vervaardigd heeft. Terwijl ik bij het eten van brood zelden of nooit aan de bakker of de boer denk, bij het eten van margarine hoogstens aan de dividenden en bij het hanteren van fluitketels aan niets, denk ik bij het lezen van boeken dikwijls: Waarom heeft de man dit zó geschreven? Wat is het voor een man? Wat heeft hij doorgeemaakt? Wat heeft hij gezien? Wat heeft hij verzonnen? Heeft hij een bedoeling en zo ja, welke? Geld verdienen? Ergeren? Zich bevrijden van gedachten? Of juist zijn gedachten vasthouden?

Dat zou ik allemaal willen weten. Daarom lees ik ook gretig de boekjes die over schrijvers gaan. Zij zijn soms heel verhelderend voorzover zij de waarheid bevatten en voor-

zover men duidelijk kan zien wat is weggelaten.

Van de beide boeken die ik noemde, houden de schrijvers mij meer bezig dan de inhoud van hun werk. De Jan Cremer uit Ik Jan Cremer is een jongmens zonder enige sociale binding. De schrijver (ook Jan Cremer?) probeert dat op elke bladzijde waar te maken. Hij overlaadt de lezer met schuttingwoorden en uitvoerige beschrijvingen van de stoelgang. Dat is eerst even amusant, daarna irriterend en al heel gauw vervelend. Maar hij gaat door en last af en toe een fikse diefstal en een paar vechtpartijen in, die deze Jan Cremer doen zien als een sadist en een geboren bewaker van een concentratiekamp.

Nu wil ik graag aannemen dat dit geen zelfportret van de schrijver is, maar wat bezielt hem dan om dit allemaal op te schrijven? Als het de bedoeling is ons uit ons evenwicht te brengen, is hij daarin, wat mij betreft, slecht geslaagd. Het is een boek, dat vervelend is door de volgehouden veel te luide toon. Aan één kant jammer, dat ik dit uit het stapeltje gekozen heb, maar enfin, ik weet het nu.

W. F. Hermans is een heel andere figuur. Hij maakt zich vooral druk over de zinde-lykheid in de literatuur. Hij ontwaart daarbij alom Mandarijnen die denken het te weten en het voor het zeggen te hebben. Deze Mandarijnen overgiet hij met zwavelzuur. Daar moet men geen bezwaar tegen hebben. Wie, als ik, jarenlang consumeert, weet wat men hem vaak voor rommel in de maag tracht te splitsen. Er zijn natuurlijk ook onbekwame bakkers en vervaardigers van fluitketels. Maar die stellen zich niet aan als Mandarijnen en behoeven dus geen zuur. Hermans heeft altijd gelijk, zoals hij zelf al geschreven heeft. Dat is juist en het houdt hem op de been. Maar hij heeft zo eenzijdig gelijk. Hij heeft geen oog voor het andere gelijk, dat er ook vaak is.

Als een bezetene hakt hij in op Du Perron en Ter Braak en hun epigonen. Men kan alles wat hij over D.P. en T.B. schrijft beamen en toch volhouden, dat zij voor de Nederlandse letteren van ongemene betekenis zijn geweest. Waarschijnlijk zal niemand het doen, maar als er eens iemand was die een boekje zou wijden aan W. F. Hermans, zou er weer een mandarijn op zwavelzuur meer zijn. Dat is zo moeilijk niet.

Van J. B. Charles — een van zijn geliefde slachtoffers — schrijft Hermans misprijzend, dat die een moraaltheoloog is. De voornaamste indruk die men uit Hermans boek overhoudt, is dat men kennismemaakt heeft met een moraaltheoloog van angstwekkend formaat, een boetprediker die niet liever wil dan zo gauw mogelijk naar de brandstapel te worden verzezen. Daar zou hij dan met bittere voldoening zeggen: „Ziejewel, ik had toch weer gelijk”.

H.H.

Niemand is vrij, die zichzelf niet beheerst.

Epictetus (±50—±125)